Tuomioistuinvirasto
Domstolsverket

Lausunto

TIV/947/2024
TIV-AK-2024-10907

Kehitysosasto
Erityisasiantuntija Nina Immonen

11.9.2024
täyd. 13.9.2024

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asiantuntijalausunto: HE 63/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle etäyhteyksien käytön edistämistä oikeudenkäynneissä yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi

Esityksestä

Yleishuomiot

Tuomioistuinvirasto on lausunut etäyhteyksien käytön edistämistä koskevaan arviomuistioon 21.3.2023 ja on 16.2.2024 antanut vastauksensa OM:n lausuntopyyntöön koskien hallituksen esitystä etäyhteyksien edistämisestä. Tuomioistuinviraston kannanotot tarkempine perusteluineen ilmenevät sanotuista lausunnoista.

Tiivistetysti voidaan tässä todeta, että Tuomioistuinvirasto pitää ehdotettuja kevennyksiä ja rajoitusten purkamisia oikeasuuntaisina sekä tuomioistuinten toimintaa joustavoittavina ja edistävinä. Keinot, joiden avulla voidaan nopeuttaa ja sujuvoittaa asioiden käsittelyä sekä ennaltaehkäistä istuntojen peruuntumisia, ovat tervetulleita. Esityksessä ehdotetut rajoitusten purkamiset edistävät esityksen tavoitteiden toteutumista ja ovat näin ollen kannatettavia.

Yleishuomiona todetaan silti, että vaikka ehdotetut muutokset ovat perusteltuja, jäävät ne kenties turhan varovaisiksi. Nyt olisi ollut mahdollista päivittää prosessilainsäädäntö selvästi modernimmaksi ja suoraviivaisemmaksi säätämällä fyysinen ja digitaalinen läsnäolo tasavertaisiksi osallistumismuodoiksi (ei pääsääntö-poikkeus -asetelmaa) ja muotoilemalla säännökset asianosaisen omaa tahtoa korostaviksi siten, että asianosaisilla olisi lähtökohtaisesti itse oikeus disponoida omasta osallistumistavastaan, erityisesti riita-asioissa*.

Yhtä lailla olisi voitu harkita soveliaisuusharkinnan mainitsemisen poisjättämistä todistelun vastaanottamista koskevassa lainkohdassa (OK 17:52), jättäen sen samaan muotoon kuin mitä HOL 73 §:ssä[1] on etäyhteyksien käytöstä säädetty (ei lisäedellytyksiä). Yleisenä tavoitteena voitaneen pitää, että kansallinen

[1] HOL 73 §: Kuuleminen teknisellä tiedonvälitystavalla
Todistajaa tai muuta henkilöä **voidaan kuulla** suullisesti myös käyttäen videoneuvottelua tai muuta tiedonvälitystapaa.

lainsäädäntö on mahdollisimman yhdenmukainen ja tuomioistuinlinjoittain esiintyviä poikkeuksia esiintyy vain perustelluissa tilanteissa. Koska HOL:ia sovelletaan erityistuomioistuimissa tietyissä asioissa, mutta ei kaikissa, säännösten ja soveltamisen tulisi olla mahdollisimman yhtenäistä eri prosessilajeissa.

Esityksen sisällöstä

Tuomioistuimen jäsenten osalta joustavammat osallistumissäännökset ovat perusteltuja, samoin kuin valmisteluistuntoja, pakkokeinoja ja seuraamuksia koskevat uudistukset.

Poikkeustapauksissa on perusteltua käyttää etäosallistumista, vaikka asianosainen haluaisi osallistua henkilökohtaisesti paikan päällä. Käytännössä tämä koskee lähinnä rikosasioita.

Todistelun vastaanottamista koskevan pykälän kirjoitusasuun liittyvänä huomiona nostetaan esiin se, onko ilmaisu ”hänen *henkilökohtaisesti läsnä olematta*” lainkaan tarpeen OK 17:52 1 momentissa, jossa sanotaan, että ”todistajaa voidaan kuulla pääkäsittelyssä hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta käyttäen videoneuvottelua tai muuta ...”. Ilmaisu voidaan tulkita olevan ristiriidassa OK 12:8 3 momentin kanssa, jossa nimenomaisesti sanotaan, että henkilökohtaisena läsnäolona suullisessa käsittelyssä pidetään myös osallistumista suulliseen käsittelyyn käyttäen teknistä tiedonvälitystä. Edellä sanotun lisäksi henkilökohtaisella läsnäololla tarkoitetaan oikeudenhoidossa vakiintuneesti sitä, että henkilön itsensä on osallistuttava käsittelyyn (paikan päällä tai digi/etänä) siten, ettei pelkkä asiamiehen käyttämä puhevalta ole riittävä. Tähän nähden sanat ”henkilökohtaisesti läsnä olematta” ehdotetaan poistettaviksi.[2]

Esityksen vaikutuksista

Etäyhteyksien käytön lisäämisen ei tulisi olla itseisarvo, vaan sen taustalla tulee olla sellaisia hyötyjä, jotka täydentävät oikeudenkäyntiin osallistumisen keinovalikoimaa ja laadukkaan oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaista ja tehokasta läpiviemistä. Pelkkä säästöajattelu ei, esimerkiksi matkakäräjille lähtemisen osalta, voi olla perusteena etäyhteyksien merkittävälle lisäkäytölle, etenkin jos – esityksessä ilmoitetulla tavalla – fyysistä läsnäoloa edelleen pidetään pääsääntönä suullisissa istunnoissa.

Etäyhteyksien käytön lisäämiseen ja tosiasialliseen lisääntymiseen sekä siitä mahdollisesti saataviin säästöihin vaikuttaa monta näkökulmaa.

- *Asianosaisten ja kuultavien* osalta etäyhteydet voivat vähentää oikeudenkäynnin aiheuttamaa kuormitusta, niin psykologista kuin käytännöllistä. Etäyhteys voi esimerkiksi merkittävällä tavalla lisätä haavoittuvassa asemassa olevan henkilön

[2] Vrt. HOL 73 § Todistajaa tai muuta henkilöä voidaan kuulla suullisesti myös käyttäen videoneuvottelua tai muuta tiedonvälitystapaa.

suojaa. Etäyhteyksien ei kuitenkaan tulisi heikentää yksilön kokemusta osallisuudesta tai oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Asianosaisia ja avustajia voi myös askarruttaa etäyhteyksin vastaanotetun todistelun näyttöarvo.

- *Tuomioistuinten kannalta* etäyhteyksiin liittyvät erityisjärjestelyt ja informatiivinen prosessinjohto lisäävät työtaakkaa. Etäyhteyksien käyttäminen lisää kanslian ja tuomarin työtä jonkin verran verrattuna salissa tapahtuvaan oikeudenkäyntiin, sillä etäyhteyden järjestäminen ja käyttäminen edellyttää käytännössä aina erillistä ohjeistamista ja esimerkiksi yhteyden testaamista etukäteen. Jos etäyhteys toteutetaan toisen tuomioistuimen tai viranomaisen tiloista, aiheutuu myös sinne ylimääräistä järjestelytyötä. Tuomioistuinten työtä säästyy aidosti vasta sitten, kun etäyhteyksien käyttö asiakkaiden omilta päätelaitteilta on mahdollisimman kattava, helppo ja tietoturvallinen toimintatapa hoitaa etäyhteydet.

Esityksessä lähdetään siitä, että ehdotetut muutokset olisivat omiaan merkittävällä tavalla vähentämään peruutuksia ja viivästyksiä. Arvelen, että odotukset saattavat olla liian optimistiset. Ehdotetut kevennykset lisäävät toki itsessään erityisesti oikeudenkäyntiin osallistumisen helppoutta ja vähentävät kuultavien vaivaa ja ajanhukkaa. Mutta ajatus siitä, että henkilö fyysisesti paikalle kutsuttuna jäisi pois, mutta etäyhteyden avulla olisi halukas noudattamaan saamaansa kutsua, ei ole erityisen vankalla pohjalla. Tuomioistuinten asiakaskuntaan erityisesti rikosasioissa kuuluu henkilöitä, joiden kyky noudattaa minkäänlaisia velvoitteita jättää toivomisen varaa. Heidän tavoittamisensa ja osallistamisensa tulee jatkossakin olemaan haastavaa ja epävarmaa, johtaen myös valitettavan usein lykkäyksiin.[3] Nykyisellään jopa kolmannes rikosasioiden peruutuksista johtuu siitä, ettei henkilöä ole tavoitettu lainkaan kutsumista varten.

Ja vaikka ilman muuta on hyvä, että esityksessä on tuotu esiin mahdollisuus harkita uudelleen kuultavan osallistumistapaa poisjäännin johdosta[4], huomioon on otettava, että poisjäänti ei automaattisesti voi johtaa (helppoon ja kenties välittömästi toteutettavaan) puhelinkuulemiseen, vaan kuulemistavan harkintaan liittyy paljon muita tekijöitä. Esimerkiksi vastaajan saapumatta jääminen samoin kuin todistelutarkoituksessa kuultavan asianomistajan poisjääminen lienevät harvoin paikattavissa puhelinyhteydellä.

---

[3] Vuosittain noin 20 000 rikosasian istuntopäivää joudutaan peruuttamaan. Suurin syy (45%) on se, ettei vastaajaa ole tavoitettu haastamista varten. Noin 11% joudutaan peruuttamaan istuntopäivänä, koska vastaaja ei saavu tiedoksiannetusta kutsusta huolimatta. Todistajan tai asianomistajan poisjäännistä johtuvia peruutuksia on vuosittain noin 400-450.

[4] Ehdotettu OK 17:52.2: ”… kuuleminen voidaan toimittaa myös ilman näköyhteyttä, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi ja jos:
---
4) kuultava on jäänyt pois pääkäsittelystä eikä hänen henkilökohtaisella kuulemisellaan ole asian selvittämiseksi keskeinen merkitys.

Lääkkeenä entistä tehokkaampaan läpivirtaukseen olisi etäyhteyksien käytön lisäämisen ohella syytä tarkastella muun muassa haastamistapoja ja esimerkiksi poissaolokäsittelyjen kriteerejä uudelleenarvioimalla.

Taloudelliset vaikutukset

Etäyhteyksien käyttämisestä aiheutuu lisäkustannuksia tuomioistuimille (momentille 25.10.03 Muiden tuomioistuinten toimintamenot), kuten esityksessä on todettu. Tuomioistuimet tarvitsevat esitetyn mukaisen lisäresurssin, jotta tavoiteltu hyöty saavutetaan. Mikäli tuomioistuinten toimintaedellytyksiä ei oteta huomioon, ei etäyhteyksien lisäämiseen ole taloudellisia edellytyksiä tuomioistuimissa.

Tietosuoja

Digikehityksen myötä on ollut havaittavissa sitä, että julkiseen oikeudenkäyntiin osallistuvat toimijat eivät aina tunnista sitä, että oikeudenkäynnin tallentamisen osalta tarvitaan erillinen lupa, eikä se ole sallittua ilman sitä. Vaikka tämä käy ilmi lainsäädännöstä (mm. YTJulkL 21 §), voi tästä asiasta olla tarpeen tiedottaa aktiivisesti etenkin etäistuntojen yhteydessä.

Esimerkiksi nyt ehdotetussa esityksessä tunnistetaan uhka oikeudenkäyntien luvattomasta tallentamisesta sekä se, että kieltoa tallentaa oikeudenkäyntiä on vaikea valvoa. Jotta tällaiseen uhkaan voidaan reagoida, tulisi tuomarille asettaa lakisääteinen velvoite etäoikeudenkäynnin yhteydessä informoida siitä, että osallistujat eivät saa tallentaa oikeudenkäyntiä ilman erillistä lupaa sekä tieto siitä, että kiellon rikkomisesta voi seurata järjestyssakko (vrt. HelHO:2021:12). Myös muita suojakeinoja voi olla tarpeen harkita.

Erityisasiantuntija Nina Immonen

TIETOSUOJAA KOSKEVA TÄYDENNYS:

Nyt lausunnon kohteena olevassa esityksessä annetaan mahdollisuus siihen, että yleisö voi seurata julkista suullista käsittelyä puhe- ja näköyhteyden välityksellä. On todella tärkeää huomata, että etäyhteyksien kautta toteutettava yleisöjulkisuus ei ole laisinkaan sama asia yleisön osalta, kuin tuomioistuimessa paikan päällä tapahtuva osallistuminen. Se, miten etäyhteydet voidaan käytännössä tuomioistuimissa toteuttaa, ovat riippuvaisi siitä, mitä työkaluja heillä on käytössään. Kun käsittely tapahtuu digitaalisesti, on tietosuojasääntelyn vaatimusten lisäksi huomioitava se, että digitaalisen puhe- ja katseluyhteyden toteuttamiseksi voi olla tarpeen kerätä myös osallistujasta yksityiskohtaisempia tietoja, jotta etäyhteydenkautta osallistuminen voidaan mahdollistaa. Tämän lisäksi etäyhteyksien kautta

toteutettava prosessinjohto voi edellyttää esimerkiksi sitä, että yleisön osallistujat ovat hyvissä ajoin tiedossa. Syytä on havaita, että esimerkiksi oikeudenkäynnin julkisuuden osalta viime aikainen Euroopan Unionin tuomioistuimen ratkaisukäytäntö on ollut tietosuojaa korostavaa (mm. C-439/19, C-269/21, C-740/22) ja tämä asettaa lisävaatimuksia yleisöjulkisuuden toteuttamiselle digitaalisessa ympäristössä myös kansallisessa kontekstissamme. Olisi tärkeää, että nyt ehdotetussa tai oikeudenkäyntien julkisuutta koskevissa laeissa olisi selkeämmät ja yksityiskohtaisemmat toimintatavat yleisöjulkisuuden osalta etäoikeudenkäyntien osalta. Tämä selkeyttäisi ja virtaviivaistaisi toimintatapoja, varmistaisi oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumisesta tietosuoja huomioiden sekä vähentäisi osin tulkinnanvaraisesta sääntelystä aiheutuvaa hallinnollista taakkaa. Kun etäoikeudenkäyntien määrä lisääntyy tuomioistuimissa, myös julkisuuden käytännön toteuttamiseen liittyvät kysymykset on arvioita perusteellisemmin, eikä referenssinä voi välttämättä käyttää menneisyydessä omaksuttuja toimintatapoja.

Raisa Leivonen
Tietosuojavastaava – Dataskyddsombud
Tuomioistuinvirasto – Domstolsverket

*Vertailu: Videoyhteyden edellytysten erot riita- ja rikosasioissa EU:n digitalisaatioasetuksessa

(EU) 2023/2844, annettu 13 päivänä joulukuuta 2023, oikeudellisen yhteistyön digitalisoinnista ja oikeussuojasta rajat ylittävissä siviili-, kauppa- ja rikosoikeudellisissa asioissa ja tiettyjen säädösten muuttamisesta oikeudellisen yhteistyön alalla

5 art**. Osallistuminen kuulemiseen videoneuvottelun tai muun etäviestintätekniikan avulla siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa**

1. Kun on kyse siviili- ja kauppaoikeudellisia asioita koskevista menettelyistä, joissa yksi asianosaisista tai asianosaisten edustaja on läsnä toisessa jäsenvaltiossa, toimivaltaisen viranomaisen on päätettävä asianosaisten ja asianosaisten edustajien osallistumisesta kuulemiseen videoneuvottelun tai muun etäviestintätekniikan avulla **asianosaisen** tai asianosaisen edustajan **pyynnöstä** tai omasta aloitteestaan, jos tästä säädetään kansallisessa lainsäädännössä, sanotun kuitenkaan rajoittamatta sellaisten erityisten säännösten soveltamista, joilla säännellään videoneuvottelun tai muun etäviestintätekniikan käyttöä asetusten (EY) N:o 861/2007, (EU) N:o 655/2014 ja (EU) 2020/1783 mukaisissa menettelyissä, ja otettava päätöstä tehdessään huomioon
a) tällaisen tekniikan saatavuus;
b) menettelyn asianosaisten näkemys tällaisen tekniikan käytöstä; sekä
c) tällaisen tekniikan käytön tarkoituksenmukaisuus asiaan liittyvissä erityisolosuhteissa.

6 art. **Kuuleminen videoneuvottelun tai muun etäviestintätekniikan avulla rikosoikeudellisissa asioissa**

Jos jäsenvaltion toimivaltainen viranomainen pyytää, [---], kuulla toisessa jäsenvaltiossa olevaa epäiltyä tai syytettyä tai tuomittua henkilöä [---], kyseisen toisen jäsenvaltion toimivaltaisen viranomaisen, [---], on sallittava tällaisten henkilöiden osallistuminen kuulemiseen videoneuvottelun tai muun etäviestintätekniikan avulla edellyttäen, että
a) tällaisen tekniikan käyttö on perusteltua asiaan liittyvissä erityisolosuhteissa; ja
b) **epäilty, syytetty tai tuomittu** henkilö taikka henkilö, jota asia koskee, on antanut **suostumuksen** videoneuvottelun tai muun etäviestintätekniikan käyttöön kyseisessä kuulemisessa [-].